

บทที่ ๖

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๖.๑ บทสรุป

จากเนื้อหาของการวิจัยแนวคิดเรื่องภพในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เสนอมานี้สามารถสรุปได้ว่า

ความสงสัยของมนุษย์เกี่ยวกับที่มาของชีวิตในโลกนี้และชีวิตหลังความตายนำไปสู่การตั้งคำถามว่า โลกนี้มีอยู่หรือไม่ สัตว์ตายแล้วเกิดอีก หรือไม่ แต่จากข้อมูลในพระสูตรทำให้เราได้ทราบว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบคำถามนี้ ปฏิบัติการต่อปัญหาเหล่านี้ที่พระพุทธองค์แสดงให้เห็นก็คือ ความนิ่งเงียบ ท่าทีของการไม่ทรงตอบนี้ถูกนำไปตีความในหลายแนวทางโดยนักคิดทางพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่อดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักคิดบางท่านตีความว่า พระพุทธองค์ทรงพิจารณาปัญหาบางอย่างของการให้คำตอบ การที่ทรงแสดงท่าทีนิ่งเงียบต่อปัญหาเหล่านี้นั้นก็เพื่อยุติข้อสงสัยที่จะตามมาอย่างไม่สิ้นสุด แต่คำสอนสำคัญในพระสูตรหลายแห่งได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้อธิบายการเกิดขึ้นของโลกและภพภูมิอื่นๆ ไว้อย่างมากมาย ในคำสอนเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดนั้น การเกิดในภพภูมิต่างๆ ในสังสารวัฏได้รับการอธิบายโดยไม่แยกขาดจากคำสอนเรื่องศีลธรรม การอธิบายแนวคำสอนเรื่องภพภูมิต่างๆ ให้สัมพันธ์สอดคล้องกับศีลธรรมของมนุษย์จึงเป็นการผูกโยงแนวคิดเชิงอภิปรายเข้ากับแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้งและกลมกลืน

เมื่อกล่าวโดยความหมาย ภพในพระพุทธศาสนา หมายถึง สภาพทางกายภาพและสภาพทางจิตที่มีฐานมาจากความยึดมั่นในความรู้สึกว่า “เรา ของเรา” ซึ่งได้รับการอธิบายขยายความให้สอดคล้องกับคำสอนเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพระไตรปิฎก แต่สามารถจำแนกออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) กามภพ การดำรงอยู่ในภาวะที่เกี่ยวข้องกับกามคุณ หรือสิ่งน่าใคร่ น่ายินดีทางประสาทสัมผัส ซึ่งมีอยู่ ๕ อย่าง ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส พระพุทธเจ้าจัดกลุ่มของรูปแบบชีวิตที่อยู่ในภพที่เกี่ยวข้องกับกามคุณนี้ไว้ ๓ ประเภท คือ ๑) ประเภทที่เป็นอบาย ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน ๒) มนุษย์ ๓) เทวดา รูปแบบชีวิตทั้ง ๓ ประเภทนี้เกี่ยวข้องกับกามคุณ ชีวิตในภพประเภทนี้ถูกออกแบบมาให้รู้จักยินดีและแสวงหาความสุขอยู่ในกามคุณ และรู้จักเกลียดกลัว หรือหลีกเลี่ยงอารมณ์ที่ไม่น่าใคร่ น่ายินดี ๒) รูปภพ การดำรงอยู่ในภาวะที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ ชีวิตในรูปภพมีร่างกายหรือรูปชั้นที่ละเอียด ไม่มีความรู้สึกยินดีในการเสพสุขจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นอารมณ์อย่างหยาบ แต่ยังมีความยินดีในความสุขในฌานซึ่งเป็นความสุขชนิดละเอียด ๓) อรูปภพ การดำรงอยู่ในภาวะที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ เป็นภพแห่งการดำรง

อยู่ที่ไม่มีรูปชั้นรูปร่าง สงบนิ่งเต็มคำอยู่ในภาวะของอรุณมาน แนวคิดเรื่องภพที่จำแนกตามหลักกรรม หรือ การกระทำของมนุษย์จึงเป็นคำสอนสำคัญที่ถูกนำไปอธิบายเพื่อเป็นฐานให้กับคำสอนเรื่อง จริยธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งในเชิงอภิปรายและเชิงจิตวิทยา

อย่างไรก็ตาม แนวการตีความแนวคิดเรื่องภพผ่านแนวคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งแบบข้ามภพข้ามชาติและแบบชาติปัจจุบันมาได้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดแบบข้ามภพข้ามชาติแม้จะมีฐานมาจากคำสอนเรื่องสังสารวัฏ กรรม และการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามโครงสร้างเชิงจักรวาลวิทยาซึ่งปรากฏอยู่จำนวนมากในพระไตรปิฎก แต่การตีความคำสอนดังกล่าวถูกมองว่าเป็นคำอธิบายเรื่องภพภูมิบนฐานของแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์-ฮินดูซึ่งหากกล่าวในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็มีนัยของการใช้ภาษาคนเพื่ออธิบายให้เกิดความเข้าใจคำสอนในเชิงสมมติเท่านั้น ไม่ใช่ภาษาธรรมที่ใช้อธิบายคำสอนในเชิงปริมัตถ์ เมื่อมีการตีความคำสอนปฏิจจสมุปบาทซึ่งเป็นคำสอนที่ใช้ในเชิงภาษาธรรมและไม่มีอดีตอยู่ในกระบวนการให้เป็นเรื่องของสังสารวัฏหรือภพภูมิแบบข้ามภพข้ามชาติ แนวการตีความดังกล่าวจึงเป็นการทำให้มีอดีตในฐานะเป็นผู้มีบทบาทในการไปเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติซึ่งเป็นคำสอนของลัทธิอื่นไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจความทุกข์และความดับทุกข์ในชาติปัจจุบัน ไม่สอดคล้องกับคุณสมบัติการเป็นสิ่งที่เห็นได้ด้วยตนเองของธรรมในพระพุทธศาสนา ในขณะที่การตีความแบบชาติปัจจุบันเป็นการอธิบายสังสารวัฏให้เป็นเรื่องของชีวิตปัจจุบันซึ่งได้ชี้ให้เห็นภพภูมิและการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏที่เกิดขึ้นในแต่ละเหตุการณ์ภายในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นกระบวนการสืบเนื่องจากอวิชชา ความเข้าใจสังสารวัฏตามการตีความปฏิจจสมุปบาทแบบชาติปัจจุบันนี้แสดงให้เห็นว่าเราสามารถกำหนดรู้ความทุกข์และจัดการกับความทุกข์ให้หมดสิ้นได้ในชีวิตปัจจุบัน คำอธิบายดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของชีวิตปัจจุบันตามกรอบคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นการอธิบายกระบวนการเกิดทุกข์โดยไม่มีอดีตอยู่ในกระบวนการ เป็นการชี้ให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งความทุกข์และความดับทุกข์ซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุดที่พึงถือเอาจากชีวิตปัจจุบัน และเป็นคำอธิบายเรื่องภพภูมิที่สอดคล้องกับคุณสมบัติของการตรวจสอบด้วยตนเองของธรรมในพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาผลกระทบด้านลบและด้านบวกของการตีความปฏิจจสมุปบาททั้งสองแบบพบว่า การตีความแบบข้ามภพข้ามชาติแม้จะมีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามคำสอนเรื่องสังสารวัฏแต่ก็มีปัญหาค่อนข้างมากโดยเฉพาะประเด็นการตีความที่ไม่มุ่งเน้นความสำคัญของการกำหนดรู้ทุกข์และจัดการกับความทุกข์ในชีวิตปัจจุบัน ซึ่งไม่เอื้อต่อการพิจารณาเห็นความทุกข์และแสวงหาความหลุดพ้นทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมตามคำสอนในพระพุทธศาสนาซึ่งเราจะไม่พบปัญหานี้ในการตีความแบบชาติปัจจุบัน

การใช้แนวการตีความปฏิจจสมุปบาทแบบชาติปัจจุบันมาเป็นกรอบในการพิจารณาปัญหาในระดับปัจเจกและระดับสังคมชี้ให้เห็นว่า การตีความคำสอนปฏิจจสมุปบาทที่เน้นชาติปัจจุบัน

ทำให้แนวคิดเรื่องภพภูมิสามารถอธิบายได้ด้วยเหตุการณ์ในชีวิตปัจจุบันที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ในเชิงประจักษ์ เป็นการลดระดับคำสอนในเชิงอภิปรายที่อยู่นอกระสาทสัมผัสสองคู่คำสอนเชิงจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นประโยชน์ที่พึงได้จากชีวิตในชาติปัจจุบัน และเป็นการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาสนับสนุนให้เกิดการตระหนักในความทุกข์หรือปัญหาทั้งระดับปัจเจกและระดับบุคคลที่ถูกมองข้าม ให้ได้รับการพิจารณาแนวทางแก้ไข ความพยายามในการตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชีวิตระดับปัจเจกและสังคมในปัจจุบันนี้ไม่ใช่การปฏิเสธคำสอนเรื่องภพเชิงอภิปรายที่ว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติ หากแต่เป็นการชี้ให้เห็นประโยชน์สุขที่พึงมีพึงได้จากชีวิตในโลกนี้ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อปัญหาของชีวิตในโลกนี้ได้รับการแก้ไขกระทั่งสามารถได้รับประโยชน์สุขที่ถูกต้องดีงาม ชีวิตในโลกหน้าก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะต้องกังวล แนวคิดคำสอนที่สนับสนุนการมีความสุขบนฐานของความถูกต้องดีงามในชีวิตปัจจุบันดังกล่าวนี้นี้จึงไม่ได้ขัดแย้งกับความเชื่อเรื่องสังสารวัฏและการเวียนว่ายตายในพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

การตีความภพแบบชาติปัจจุบันจึงมีนัยถึงการลดระดับแนวคิดเกี่ยวกับการเกิดใหม่ในสวรรค์หรือนรกในความหมายของดั้งเดิมลงเป็นเพียงภาวะความรู้ทางจิตเท่านั้น การตีความดังกล่าวอาจมีผลกระทบด้านลบอยู่บ้างโดยเฉพาะผลกระทบในเชิงอุเบกขาปฏิบัติ แต่หากพิจารณาผลกระทบในรายละเอียดจะเห็นว่า การตีความเรื่องภพให้เป็นเรื่องของชีวิตปัจจุบันนั้นเป็นการตีความที่ตั้งอยู่บนฐานของการวิเคราะห์ข้อมูลในคัมภีร์และการวิเคราะห์กระบวนการเชิงเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์เพื่อชี้ให้เห็นสังสารวัฏภายในจิตที่สามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ด้วยตนเองและเป็นการตีความที่สามารถนำมาใช้ได้จริงในชีวิตปัจจุบันเท่านั้น ไม่ใช่การตีความที่มีนัยของการปฏิเสธภพภูมิในชีวิตหลังความตายแต่อย่างใด

ในเชิงการปรับใช้ประโยชน์ การตีความภพแบบชาติปัจจุบันผ่านการวิเคราะห์กระบวนการทางจิตเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดรู้ความทุกข์และการหาวิธีการเพื่อการแก้ปัญหาซึ่งสามารถนำแนวทางการตีความดังกล่าวมาเป็นฐานในการพิจารณาหาแนวทางปัญหาความทุกข์ของระดับปัจเจกและระดับสังคม การนำแนวคิดเรื่องภพมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาความทุกข์นี้มุ่งเน้นการชี้ให้เห็นปัญหาและการทำความเข้าใจชีวิตของปัจเจกและสภาพแวดล้อมทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัย ความเข้าใจภพ หรือภาวะชีวิตตามแนวคิดดังกล่าวจะทำให้เกิดความตระหนักรู้ในปัญหาความทุกข์ของชีวิตที่กำลังเผชิญอยู่ และมองเห็นความจริงว่า ปัญหาความทุกข์นั้นสามารถแก้ไขได้ตามแนวทางเชิงเหตุปัจจัย มนุษย์สามารถเข้าถึงความสุขและความ เป็นอยู่ที่ดีได้โดยจัดการกับสาเหตุของความทุกข์ และการสร้างเหตุปัจจัยแห่งความสุข โดยไม่ได้เน้นความสุขในเชิงวัตถุเท่านั้น หากแต่คำนึงถึงชีวิตที่ดีงามทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงศีลธรรมภายในจิตใจของปัจเจกบุคคลและของสังคมทั้งหมด การตีความแนวคิดเรื่องภพแบบชาติปัจจุบันผ่าน

คำอธิบายเรื่องปัจจัยสมุปบาทจึงสามารถนำมาเป็นกรอบในพิจารณาแก้ปัญหาชีวิตระดับปัจเจกและระดับสังคมได้ในปัจจุบัน

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องภพในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ทำภายในกรอบการตีความปัจจัยสมุปบาทที่ภพภูมิแบบชาติปัจจุบันเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดความทุกข์หรือปัญหาในระดับปัจเจกและระดับสังคมซึ่งเป็นการมองปัญหาจากกรอบการตีความคำสอนในเชิงทฤษฎีเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์ในส่วนของหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ มรรคมีองค์ ๘ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาของระดับปัจเจกและระดับสังคมในเชิงปฏิบัติการซึ่งผู้วิจัยขอเสนอว่า หากมีการศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวจะทำให้ต้องรู้ความรู้อื่นๆที่จะนำไปบูรณาการใช้ในการแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ระดับปัจเจกและระดับสังคมอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น